

ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ У КООРДИНАТАХ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОГО РОЗВИТКУ-XXI: ПРИРОДА ТА ДРАЙВЕРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Надано авторський концепт темпоральності, що відображує нові грані складних та різновекторних драйверів соціально-трудової динаміки за сучасної цифрової доби. Головний теоретико-методологічний засновок – аргументація часової сутності явищ і процесів у новій соціоекономічній реальності першої половини XXI ст. щодо багатовимірності часу та нового формату життєдіяльності. Розкрито варіанти комбінування параметрів економічної, технологічної та соціальної темпоральності з виокремленням сегментів асиметрій. Узагальнено темпоральні тренди, що сформувались у світовому соціумі на зламі тисячоліть, та постають як парадокси "соціального часу". Запропоновано інваріантні підходи до запровадження нестандартних часових моделей зайнятості з ідентифікацією режимів тривалості робочого часу як економічної форми прояву темпоральності. Запропоновано реалізацію національного проєкту стосовно експериментального оцінювання соціально-економічних наслідків різноманітних моделей робочого часу.

Ключові слова: темпоральність; часові трансформації; робочий час; режими робочого часу; соціально-трудова розвиток.

Вступ. Упродовж останніх років автори статті відстоювали і продовжують відстоювати точку зору, що на рубежі двох тисячоліть та в подальших часових рамках XXI століття соціально-трудова сфера загалом і світ праці та зайнятості зокрема набули принципово інших, постіндустріальних рис, параметрів і кардинальні зміни у цій сфері будуть лише пришвидшуватися. Соціально-трудова реальність першої половини поточного століття – це "плинна" реальність, унікальний, небачений раніше симбіоз нових можливостей і втрат, нової динаміки розвитку і неочікуваних, загрозливих наслідків життєдіяльності людини та створених нею інститутів [1; 2; 3]. Оцінювання реального стану соціально-трудова сфери та подальшого розроблення "дорожньої карти" розвитку сфери праці та зайнятості мають розпочатися з неупередженого аналізу, зі з'ясування першопричин, які викликають зміни та соціально-трудова трансформації. Це, своєю чергою, має сприяти формуванню нового мислення, нових світоглядних переконань та цінностей, нової економічної культури, без чого неможливо стати на шлях стійкого, людино-орієнтованого розвитку.

Опановувати філософію змін, суспільних трансформацій, які стають не винятком, а правилом, іманентним складником розвитку соціально-трудова сфери, стає для абсолютної більшості представників соціуму все важче, адже сфера, про яку йдеться, зокрема й провідний її складник – світ праці та зайнятості – перебувають на перетині демографічних, технологічних, економічних, соціальних, інституційних перетворень, які стають усе більш масштабними, інтенсивними та швидкими і водночас різновекторними та протирічливими.

Нашою гіпотезою є передбачення, що нові грані світу праці та зайнятості, як і інших інститутів, які мають прямий чи побічний стосунок до соціально-трудова розвитку, відкриємо для себе за умови широкого використання міждисциплінарного темпорального аналізу, що охоплює усе розмаїття видів людської суспільно корисної діяльності й відносин соціально-економічного, соціально-трудова характеру у їх часовому вимірі. Така постановка питання є водночас і піонерною, і логічною та виправданою. Справді, пришвидшення, надмасштабні зміни і перетворення, нові параметри часу, за яких календарний, біологічний, технологічний, економічний, соціальний час мають різні швид-

кості, асинхронність спрямувань – усе це складові частини нового, цифрового, мережевого формату життєдіяльності, який потребує сприйняття, усвідомлення, пояснення передусім на науковому рівні.

Темпоральність як феномен, категорія, об'єкт пізнавальної діяльності до останнього часу перебувала в полі зору здебільш філософів. Економічна наука до сьогодні системно не розглядала темпоральність як самостійного, пріоритетного об'єкта дослідження та з позицій міждисциплінарного підходу. Теоретико-методологічний фундамент засновків щодо природи та сутності темпоральності було закладено у філософії і природознавстві, взаємодія та взаємозбагачення яких обумовили появу загальнонаукових концепцій часу як базової категорії темпоральних характеристик. Окремі аспекти темпоральності, що стосувалися суто часових параметрів економічної діяльності, зокрема й тривалості робочого і позаробочого часу, мотивів соціальних партнерів стосовно використання робочого часу, колективно-договірного регулювання праці, режимів робочого часу і відпочинку були об'єктом дослідження функціональних економічних дисциплін, серед яких першість належала економіці праці.

Маємо наголосити на тому, що час був і залишається об'єктом окремих монодосліджень, кожне з яких формує власне уявлення щодо цього явища, інституту. Утім, реалії сьогодення як домінанта економічного і суспільного поступу першої половини XXI ст., що переповнені такими характеристиками як турбулентність, різновекторність, нерівномірність, асинхронність, нелінійність, атиповість розвитку, диктують необхідність опрацювати нову парадигму темпоральних знань на засадах міждисциплінарного підходу.

У ході попередніх системних досліджень соціально-трудова реальності першої половини XXI ст., що виконані авторами і які охоплюють з'ясування природи трансформаційних процесів на "полі" соціально-трудова розвитку, обґрунтування концепту розбудови сучасного інституту та платформи "Праця 4.0"; оновлення методологічного забезпечення стійкого людиноцентричного розвитку та низки інших [1; 2; 3], автори дійшли висновку щодо необхідності виокремлення проблематики темпоральності в самостійну галузь та предмет дослідження у царині соціально-трудова розвитку.

Актуальність теми. Глибокі зміни в соціально-трудовій сфері, які не мають однозначної, виключно позитивної, одновекторної динаміки економічних, соціальних та суспільних перетворень, актуалізують пошук нових опор та шляхів забезпечення стійкого соціально-трудового розвитку, досягнення суспільно прийнятної соціальної якості. Означена проблематика є архіважливою та актуальною, оскільки безпосередньо стосується ключових аспектів життєдіяльності людини, її здоров'я як фізичного, так і психологічного, балансу "робота – відпочинок", "робота – сім'я", "робота – якість трудового життя", "робота – соціальна якість", "робота – задоволеність роботою і життям". Утім, залишається загадкою, без перебільшення – здивуванням, чому наукова спільнота так мало, без натхнення, неохоче береться за дослідження проблематики часу загалом та робочого часу зокрема.

Існування цього парадоксу стає ще більш незрозумілим з огляду на загострення колишніх та появу нових проблем у царині життєдіяльності людини цифрової доби, походження яких пов'язане з часом, його параметрами, динамікою, впливом на економічні та соціальні результати діяльності індивідів та їхніх спільнот. Справді, якщо ще донедавна на передньому плані перебувала проблематика тривалості робочого часу, режимів часу і відпочинку, використання робочого часу в контексті продуктивності праці, то нині все більше актуалізується таке: робочий час і якість зайнятості; прекарізація зайнятості; атомізація життєвого простору і соціальна якість; дифузія форм зайнятості, "розмивання" кордонів між часом роботи і часом відпочинку; вимушена незайнятість; узгодження тривалості робочого часу зі стійкістю матеріального стану працюючих; досягнення індикаторів гідної праці в контексті тривалості робочого часу та форм стійкої зайнятості, природи "кризи часу" та причин її поглиблення.

Реальність є такою, що усвідомити природу карколомних змін у всіх сферах економічного і соціального буття, з'ясувати тенденції та доміанти суспільного поступу стає усе важче, а то й неможливо, без звернення до темпоральних характеристик (показників) та розкриття достеменних причин їхніх змін.

За нашою оцінкою, з кожним днем усе актуальнішим стає пошук відповідей на низку запитань, які мають безпосередній або побічний стосунок до феномену темпоральності і серед них: Чому "криза часу" у самому широкому її розумінні не має національних кордонів та стає повсякденною реальністю? Яким є взаємозв'язок та підпорядкованість технологічного, економічного, соціального часу та відповідних видів темпоральності? Чому поспіх, зростаюче відчуття нестачі часу, прогресуюче явище "бігу на випередки" стають не виключенням, а іманентною складовою життєдіяльності економічно активної людини цифрової доби? Якою є достеменна ієрархія причин "кризи часу"? Як задіяти потенціал темпоральних стратегій задля оптимізації траєкторій економічного, соціального і суспільного поступу? Які моделі робочого та позаробочого часу є найбільш прийнятними для конкретних умов економічного та соціального розвитку?

Наведений, далеко не повний перелік запитань (вони ж і завдання для науковців – *авт.*) є вагомими підставами для висновку: темпоральні характеристики мають стати предметом постійних, міждисциплінарних досліджень та однією з передумов формування темпоральних стратегій у царині соціально-економічного, соціально-трудового розвитку.

Постановка проблеми. За нової (не)нормальності, яка впродовж стислих часових меж стала повсяк-

денним буттям сучасної людини, актуалізується необхідність розширення поля досліджень з фокусом на проблематиці соціально-трудового розвитку в контексті темпоральних змін.

Не розв'язані раніше частини загальної проблеми. У сучасному науковому доробку бракує розширеного уявлення про інститут часу за сучасної, цифрової доби, що сприяло б оновленню самої філософії темпоральності як світоглядної основи подальших практико-орієнтованих проєктів у соціально-трудовій сфері. Умови сьогодення диктують необхідність перегляду чи не всіх соціально-економічних понять, категорій, не виключаючи, що і саму економіку маємо розглядати як уособлення зовсім інших, постіндустріальних взаємозалежностей, відносин, ціннісних орієнтацій.

Через призму темпоральності потребують розгляду нові-старі явища і процеси: оптимізація параметрів балансу "робота – особисте життя"; контроль робочого часу віддалених працівників; збільшення тривалості робочого дня за віддаленої зайнятості; нові моделі робочого часу за нетрадиційних форм зайнятості, що притаманні цифровій добі.

Метою дослідження є розвиток концепту темпоральності в координатах нової соціоекономічної реальності, що потребує усвідомлення та подолання наявних світоглядних обмежень, перегляду заскоружлих ментальних схем задля адекватної реакції політикуму, соціальних партнерів, інших інститутів громадянського суспільства на виклики і загрози, що мають часовий характер та походження. Маємо надію, що ця публікація закладе початок новому тренду у вітчизняних дослідженнях складного, багатовимірного інституту часу – робочого, позаробочого, продуктивного, непродуктивного; часу з високою соціальною якістю; часу як феномену моральної економіки.

Підготовлена стаття є продовженням наукового доробку авторів у царині праці та соціально-трудових відносин і сфокусована на тренд до повернення науки у лоно стійкого соціально-трудового розвитку на засадах міждисциплінарного підходу.

Завдання дослідження. Складниками завдань, що потребують виконання в ході проведеного дослідження, є:

- перевірка та аргументація висунутої гіпотези, що наростання численних асиметрій, суспільно неприйнятних та загрозливих явищ і процесів, і серед них – стиснення робочого часу, атомізація життєвого простору, дифузія трудової діяльності, зростання дефіциту часу, неповноцінне використання вільного часу, "криза часу" у самому широкому її розумінні, є наслідком дії чинників демоекономічного, соціального, психофізіологічного, ціннісного характеру, які потребують вивчення, аналізу, прогнозування та прийняття упереджувальних заходів щодо обмеження трендів у життєдіяльності людини цифрової доби;

- перевіряння та аргументування гіпотези, що заперечує поширене уявлення щодо детермінації "кризи часу" чинниками виключно або здебільш такими, що мають техніко-технологічний, інформаційно-цифровий характер;

- отримання вагомих доказів, що "криза часу" має здебільш психологічне, світоглядне, ціннісне походження.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних засад і науково-прикладних аспектів темпоральних трансформацій в контексті соціально-трудового розвитку.

Об'єкт дослідження – темпоральність як просторово-часова сутність явищ і процесів в координатах нової соціоекономічної реальності-XXI.

Огляд літератури. Проблематика темпоральності (від лат. "tempora" – часи, "tempus" – час) найбільш повне та розгорнуте відображення знайшла в соціально-філософській літературі як часова сутність феноменів. За філософськими канонами категорія темпоральності використовується для відображення динаміки змін тих явищ і процесів, якісні особливості яких зумовлені соціокультурною специфікою життєдіяльності людини.

Узагальнення наукового доробку засвідчило, що концепт темпоральності введено в науковий обіг німецьким філософом XX століття М. Хайдеггером [4; 5]. В його розумінні темпоральність є часовим виміром, відносно якого відбувається інтерпретація та сприйняття буття.

Час як одна з провідних характеристик економічної діяльності людини, спільнот та суспільства був предметом досліджень таких велетнів економічної теорії, як А. Сміт, Д. Рікардо, А. Маршалл, Дж. Кейнс та інших. Слід визнати суттєвий внесок у дослідження економічного часу, що виконане свого часу К. Марксом в межах наукового аналізу соціально-економічних формацій, відтворення капіталу та дії загального закону економії часу.

За появи численних концептів, теорій, що пов'язані з іменами таких видатних учених, як М. Кондратьєв, А. Тойбні, Ф. Бродель, Й. Шумпетер, О. Тоффлер, І. Валлерстайн, Е. Хансен та інших, уявлення про час як чинник, ресурс, цінність, інститут, що активно впливає на формування різних стадій і фаз розвитку економічної системи, набули якісно нового бачення та відкрили нові наукові горизонти досліджень.

Важливою віхою на шляху розвитку і філософії часу, і його економічного змістового уявлення постав розвиток економічної думки на засадах інституціоналізму. У роботах таких його класиків, як Д. Норт, Г. Беккер, О. Уільямсон, Т. Веблен час постає не лише як характеристика економічної динаміки, а й як суб'єктивний чинник формування соціально-економічної, соціально-психологічної основи суспільства, представленої інститутами, звичаями, традиціями, правилами, які формують далеко не завжди раціональну економічну поведінку суб'єктів економічної діяльності.

Фундаментальне розуміння часу з-поміж інших українських видань філософського профілю наведено у словнику за ред. В. І. Шинкарука, у якому час трактується як внутрішньо пов'язана з простором і рухом об'єктивна форма існування матерії, що характеризує послідовність, тривалість, ритми і темпи, відокремленість різних стадій розвитку матеріальних та інших процесів [6, с. 757].

Звертаємо увагу на піонерні дослідження проблематики часу, що виконані в останні роки рядом зарубіжних науковців, і які розширюють уявлення про інститут часу за нової цифрової доби. Відзначаємо суттєвий внесок у розвиток філософії праці і дозвілля, опрацювання ретроспективи цінностей праці італійського соціолога де Мазі. Цей дослідник, основні наукові праці якого мають кроскультурне спрямування, починаючи з 1990-х років послідовно доводить, що в новій економіці, так званій економіці постфордизму, зникає якісна відмінність між часом праці і неробочим часом, між працею і дозвіллям, що постфордизм породжує ситуацію, коли індивід працює навіть тоді, коли він сам не усвідомлює свої дії як працю [7]. На таких чи схожих позиціях у розумінні сучасної філософії праці та дозвілля, дифузії часу перебуває й інший італійський дослідник – філософ Паоло Вірно. Останній всебічно обґрунтовує концепт дифузії праці і дозвілля саме з філософських позицій. "Час праці – стверджує Паоло Вірно – це діюча, але вже не істинна одиниця виміру" [8, с. 129].

Ера нової економіки та мережевого суспільства, у якій принципово важливим аспектом суспільного буття стає віртуальність, за твердженням усесвітньо відомого дослідника М. Кастельса, знаменує настання іншої епохи людського світосприйняття. Іманентною його складовою частиною є інше сприйняття часу, відхід від часових вимірів дотеперішньої доби, коли час був інструментом демаркації та унормування послідовності явищ і процесів. Замість цього, як переконливо доводить М. Кастельс, глобальна економіка і мережеве суспільство все більше вибудовуються у просторі ланцюгів та потоків – споживних вартостей, людей, інновацій, знань, інформації. Небачені швидкість, інтенсивність означених потоків мають своїм наслідком миттєвий зв'язок, взаємодію, одночасність подій. Ці нові явища та нову реальність М. Кастельс іменує позачасовим часом. На першому етапі така реальність, за його висновками, виникла на фінансових ринках та згодом позачасовий час проник у всі сфери суспільного буття. З нових позачасових реалій, зазначає М. Кастельс, життя перетворюється на страшенну гонитву, " ... коли люди вирішують безліч завдань і проживають не одне життя, перебуваючи у світі так званого позачасового часу. Мірою того, як простір і час зазнають такого радикального стиснення, час перестає існувати в традиційному його сприйнятті" [9].

Базуючись на досягненнях проривних технологій та інновацій, нова економіка та мережеве суспільство задають новий часовий формат життєдіяльності, головною ознакою якого стало пришвидшення та поспіх. Аналізуючи причини безперервного поспіху, в якому перебуває людина цифрової доби, професорка соціології Лондонської школи економіки Джуді Вайсман доходить такого висновку: "Можливо ми зовсім й не перебуваємо в ендемічному стані поспіху, а просто не розуміємо, у якому часі живемо. Частково проблема, можливо, полягає у тому, що категорії швидкості і прискорення, як і їхній зв'язок з прогресом, продуктивністю й ефективністю, не забезпечують нас мовою, підходящою для формулювання свіжих ідей про те, як ми могли б використовувати цифрову інфраструктуру" [10].

Немало науковців намагалися і продовжують намагатися відповісти на запитання: "Чому глобальна економіка всіляко стримує, а то й заперечує можливість та доцільність скорочення тривалості робочого дня?". Закордонні дослідники Роберт і Едвард Скідельські у фундаментальному виданні "Достатньо – це скільки?" наголошують на такому: "Ми, мешканці багатого світу, в середньому живемо у 4–5 разів краще, ніж у 1930 р., але середня тривалість робочого дня відтоді скоротилася лише на одну п'яту" [11, с. 25]. Роберт і Едвард Скідельські дають своє пояснення, чому прогноз Кейнса щодо настання у період до 2030 року тривалості робочих змін до 3 годин не здійснився, а рух глобального соціуму до більш короткого робочого дня практично припинився. На їхню думку, таких причин дві. Перша пов'язана із сучасною розстановкою соціальних сил і можливостями роботодавців диктувати умови найму, в тому числі й тривалість та умови праці. Друга причина пов'язана із стійкою установкою більшості зайнятих на отримання усе більшої кількості споживчих товарів, установкою на гіперспоживання.

Приблизно таким же є й пояснення збереження тривалого робочого дня, що належить американській соціологині Джуліет Шор. У науковій публікації "Достаток: нова економіка справжнього багатства" [12, с. 103] Джуліет Шор обґрунтовує нові принципи розподілу часу, заперечує панівну культуру тривалості робочого дня і тижня, постійного розширення та надспоживання. Ця дослідниця

послідовно наголошує на необхідності переглянути дотеперішні уявлення про добробут, відновити ритм життєдіяльності, оскільки члени американського суспільства, на її думку, надто багато працюють, надто швидко їдять, надто мало спілкуються, надто багато їздять на машинах і перебувають у транспорті, ніколи не висипаються і до того ж постійно відчувають себе виснаженими.

Варто зазначити, що в дослідженнях просторово-часової динаміки сучасного капіталізму, які виконані на високому теоретико-прикладному рівні Девідом Харві, домінує твердження щодо прискорення соціально-економічних процесів. Девід Харві стверджує, що рушійними силами соціально-економічного прискорення слугує глобалізація та інновації у сфері ІКТ, які спричиняють пришвидшення обігу капіталу у глобальних масштабах [13].

Активний дискурс у сучасному науковому середовищі щодо інтегрального дослідження категорії часу у взаємозв'язку з просторовими трансформаціями диктується потребою коректного відображення соціально-економічної реальності як багаторівневої динамічної системи. За всього розмаїття концептів, теорій, що прямо чи дотично торкаються проблематики часу, вкрай обмеженням залишається перелік наукових публікацій, предметом яких є комплексне дослідження численних проявів категорії часу у взаємозв'язку за використання міждисциплінарного підходу. Ще більш обмеженням є коло робіт, присвячених проблематиці темпоральності стосовно розвитку соціально-трудової сфери.

Методологія досліджень. Темпоральність в економіці та суспільстві – це особлива дефініція, що відображає все багатоманітні види людської суспільно корисної активності і відносин соціально-економічного, соціально-трудового, суспільного характеру в їх часовому вимірі в поєднанні з просторовими характеристиками. Теорія темпоральності бере свої витoki з філософії часу, оскільки різноманітні параметри часу, як календарного, так і позакалендарного характеру є суттю темпорального аналізу. Зазначимо, що в економічній теорії категорія часу посідала і продовжує посідати чільне місце. Базові положення часу, які згодом набули економічної інтерпретації та розвитку в класичній економічній теорії, у подальшому видозмінювалися, доповнювалися, збагачувалися новітніми уявленнями щодо часового виміру оточуючих нас світів.

Утім, маємо визнати, що і в третьому десятилітті поточного століття ані економічна теорія, ані теорії суміжних наук не мають єдиної методології дослідження часу в сукупності з просторовими характеристиками як інституту, ресурсу, цінності. Пошук методології, що дозволяє звести в єдине ціле спадщину дотеперішніх та новітніх наукових знань, актуалізує необхідність перемістити в центр дослідження темпоральність як особливу категорію, що має міждисциплінарну природу, складне переплетіння соціальних, економічних, технологічних характеристик, зміна яких є не виключенням, а правилом.

У методологічному плані центральною ланкою темпоральності постає час як категорія, що відображає та узагальнює економічну дійсність і характеризує складний, протирічливий, нелінійний взаємозв'язок людини з оточуючими світами – природи, техніки, економіки та світом самих людей. Водночас категорія часу являє собою

системну множинність астрономічної, історичної, соціальної, технологічної, економічної, психологічної, біологічної форм, кожна з яких є віддзеркаленням низки стійких взаємодій, які інституалізуються через відповідні поняття, функції і властивості часу.

Сутність запропонованої авторами наукової гіпотези полягає у тому, що багатоплановість та невизначеність уявлень щодо часу потребує застосування концепції множинності форм часу та розгляду останніх у рамках темпорального аналізу.

Методологічною основою досягнення мети наукового дослідження є системний та міждисциплінарний підходи, які сприяли комплексному баченню темпорального формату соціально-трудового розвитку у XXI ст.

Теоретико-методологічний базис дослідження сформовано на основі фундаментальних положень сучасної економічної науки та теорії соціально-трудових відносин. Для досягнення поставленої мети і виконання визначених завдань використано історичний і логічний підходи, а також загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень: теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний, індукції та дедукції, аналізу та синтезу, системний, порівняльного аналізу, класифікації, декомпозиції.

Елементом новизни на методологічному рівні є поєднання філософського підходу з міждисциплінарною методологією дослідження соціально-трудового розвитку за канонами темпоральності першої половини XXI століття.

Основні результати. Темпоральність у дещо спрощеному, але й більш унормованому, "приземленому" та зрозумілому для широкого загалу трактуванні – це часовий зміст, часовий вимір явищ і процесів, які заповнюють усі "ніші", сегменти навколишніх світів – природи, техніки, економіки, соціального та суспільного буття. Параметри, за якими оцінюються темпоральні зміни, є доволі строкатими – від календарних характеристик часу і до більш складних, синтезованих – темпи, ритми, лінійність/нелінійність, синхронність/асинхронність, послідовність/непослідовність, а також охоплюють характеристики, що мають індивідуально-колективне, психологічне, соціальне походження – поспіх, відчуття нестачі часу, дефіцит часу, згання часу тощо.

Принципово важливим для розуміння філософії темпоральних трансформацій сьогодення є взаємозв'язок, взаємовплив, наявність ланцюгів підпорядкованості між окремими складовими видів темпоральності. Авторський концепт темпоральності є поєднанням концепції множинності форм часу та розширеної міждисциплінарної методології дослідження часу, за якої останній постає як багатовимірною категорією, що розглядається стосовно критично важливих суспільних явищ і процесів технологічного, економічного, соціального характеру. Зазначений на рис. 1 фрагмент, у якому параметри трьох видів темпоральності співпадають, є одним із безмежної кількості варіантів перетину параметрів економічної, технологічної та соціальної темпоральності. На цьому рисунку наочно можна відстежити два види сегментів: сегменти, у яких параметри виокремлених темпоральностей збігаються, та ті, де існують асиметрії (за календарним часом, темпами змін, (не)лінійністю, мобільністю тощо).

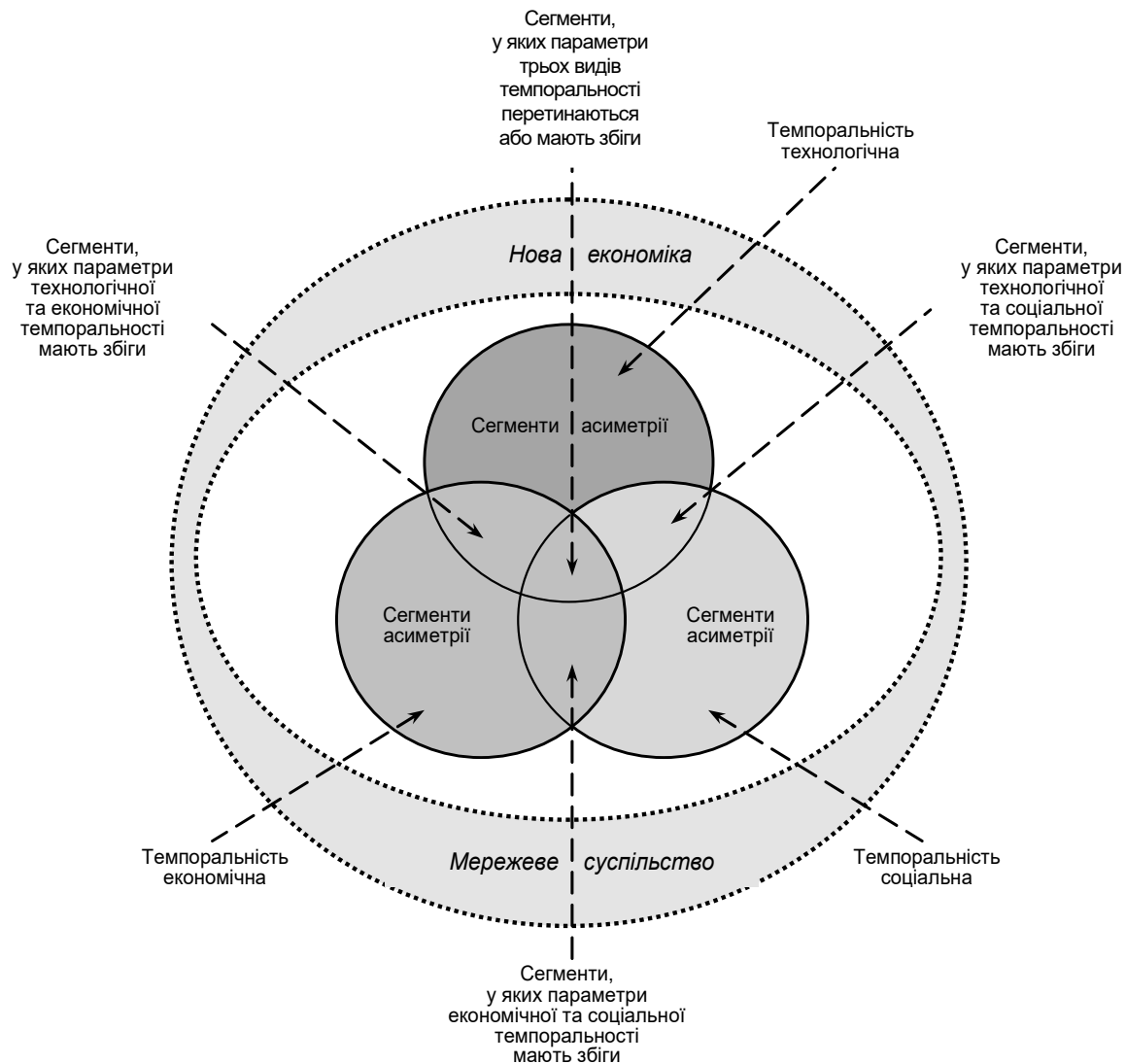

Рис. 1. Комбінації параметрів економічної, технологічної та соціальної темпоральності

Джерело: складено авторами.

Зазначені різновиди темпоральності мають як загальні, так і специфічні характеристики, що породжує різновекторність, асиметричність, неспівпадання, різноплинність (швидкість) змін та спрямувань на "полі" технологічного, економічного та соціального розвитку. Тотальна, різнопланова та різновекторна асиметричність, що є наслідком відмінностей у темпоральних характеристиках, є водночас і чинником активностей, інновацій, креативності як реакції на темпоральні перетворення, так і чинником, що породжує адаптаційні дисбаланси, так звані "розриви" освітнього, психологічного, кроскультурного характеру.

У контексті заявленої мети вважаємо за необхідне конкретизувати проблематику соціальної темпоральності, провідним складником якої є соціально-трудова, що охоплює часовий вимір явищ і процесів, які перебувають на "полі" сфери праці та зайнятості.

Стверджували та продовжуємо стверджувати, що вже в найближчий час чи не кожна економічно активна людина опиниться в новому, значно складнішому світі праці та зайнятості і постане перед необхідністю виконувати нові, непередбачувані, нерідко значно складніші завдання. У зарубіжній літературі ускладнюючі характеристики оточуючих світів часто-густо представлені тер-

міном VUCA (V – Volatility (волатильність, мінливість, нестабільність), U – Uncertainty (невизначеність, неясність), C – Complexity (складність), A – Ambiguity (аморфність, неоднозначність, подвійність)).

Перш ніж зосередитись на суто темпоральних характеристиках соціально-трудової сфери виокремимо найбільш значущі трансформації, драйвери її розвитку в одній із її складових – професійно-кваліфікаційній структурі зайнятих в національному господарстві як наслідок "великих вибухів", які всебічно досліджені і висвітлені в попередніх публікаціях авторів [1; 3].

Чи не найважливішими трендами у царині професійно-кваліфікаційної структури робочої сили нової (цифрової) економіки є: поява нових видів трудової діяльності та, відповідно, професій, яких ще вчора взагалі не було у штатних розписах організацій, а сьогодні вони стають масовими з огляду на зміни в суспільному поділі праці; урізноманітнення економічної та трудової діяльності; масове вимивання дотеперішніх посад, а то й цілих професій з соціально-трудового ландшафту; інтенсивне наповнення як нових, так і традиційних професій новими змістовими характеристиками (трудо-вими навичками) [3, с. 259].

Наголошуємо на тому, що на зламі тисячоліть сформувалася низка темпоральних трендів, що постають як парадокси "соціального часу". До їх складу можна зарахувати:

- збільшення тривалості трудового життя як наслідок, симбіоз дії низки чинників – підвищення середньої тривалості життя, прагнення великої частки осіб старших вікових категорій зберегти статус працюючих, що у свою чергу обумовлено низкою причин матеріального, соціально-психологічного характеру, з одного боку, і зниження тривалості конкурентоспроможності та ефективної роботи без постійного оновлення знань, протидії їхньому моральному старінню, з іншого;
- тенденція до більш пізнього виходу молодого віку на ринок праці та набуття статусу працюючого;
- більш пізнє оформлення шлюбних стосунків і, відповідно, перенесення народження першої дитини на більш віддалені часові рамки;
- тривалість трудового життя в усереднених показниках має тенденцію до зростання і водночас збільшуються періоди та тривалість незайнятості (вимушеного безробіття) через зниження попиту на працю;

• зростаюча мобільність та гнучкість ринку праці обумовлює стан, коли працюючий за наймом змушений змінювати місце роботи, при цьому середня тривалість трудових договорів має тенденцію до зниження, які до того ж дрейфують від стандартних до нестандартних (тимчасових та інших атипових форм);

• потреба набуття конкурентних переваг зумовлює необхідність реалізації індивідуальної концепції навчання упродовж життя. Масовими стають випадки, коли працівник, перебуваючи у трудових відносинах з одним роботодавцем, паралельно самотужки організує перенавчання, самопідготовку, прагнучи відповісти на виклики ринку праці та "вписатися" у вимоги останнього.

Як свідчать наявні дослідження, передумови соціальної темпоральності закладено темпоральністю технологічною, яка охоплює часовий зміст, часові координати техніко-технологічного складника суспільного поступу. Наочним свідченням динаміки змін техніко-технологічного характеру в координатах часу є пришвидшення темпів упровадження прогресивних технологій та появи знакових продуктів людської діяльності, що засвідчують дані, наведені на рис. 2.

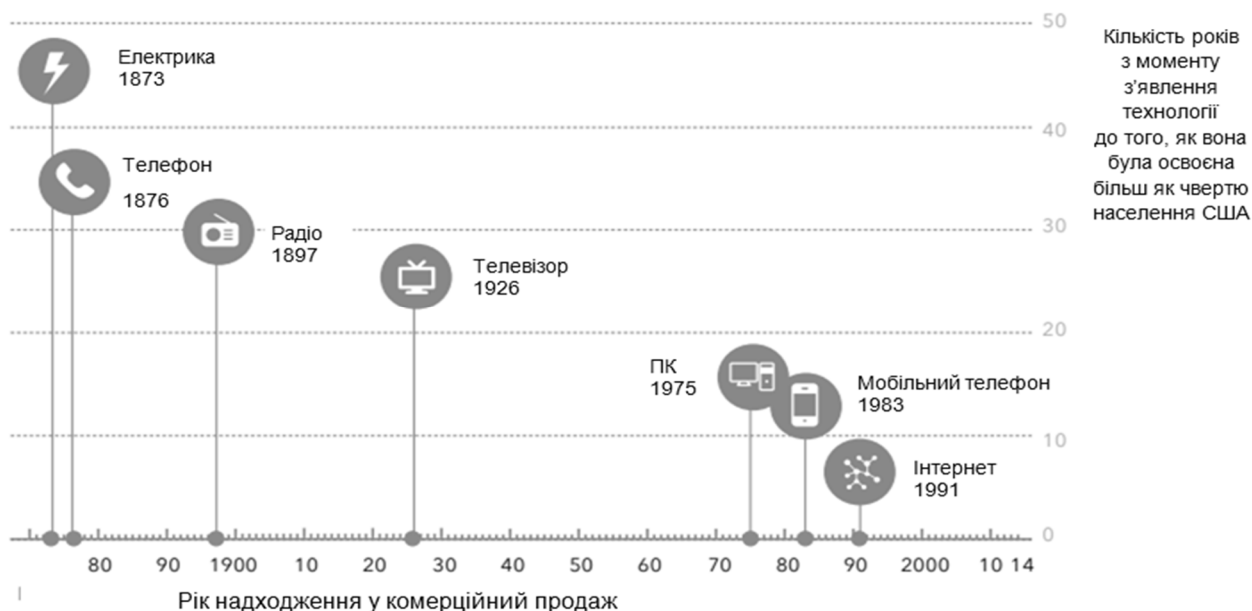

Рис. 2. Часовий вимір упровадження технологій та появи нових знакових продуктів у США

Джерело: [14, с. 37].

Правомірним є й інше твердження – технологічна темпоральність, що і безпосередньо, і побічно пов'язана з параметрами економічної та соціальної темпоральності.

У контексті заявленої мети, складовою якої є приращення знань, що розширюють розуміння природи трансформацій в навколишніх світах та їхньому впливі на соціально-трудова розвиток, заслуговують на увагу передбачення Вернона Вінджа та Реймонда Курцвейла, які ще у 90-ті роки минулого століття окремо дійшли до приблизно однакових висновків: прискорення темпів технологічного зростання вже найближчими десятиліттями з великою ймовірністю призведе до так званої технологічної сингулярності – стану, коли технологічні інновації стануть настільки складними й швидкими, що це буде недоступним для людського розуміння та сприйняття.

Переконалими доказами швидких і водночас глобальних мегазмін, "спресованості" часу, мимовільним свід-

ком чого є нинішнє покоління, можуть слугувати такі дані: у середині XX ст. на період активного життя одного покоління припадала одна зміна технологічних укладів і дві-три зміни поколінь техніки. За наявними прогнозами, у середині XXI ст. у період трудової діяльності людина буде свідком двох нових технологічних укладів і зміни трьох-чотирьох поколінь техніки. Швидкість, інтенсивність, темп і нестача часу, відчуття запізнення, прагнення наздогнати – усе перелічене заповнило життєдіяльність людини. Яскравим підтвердженням нового виміру часу, нових швидкостей є все, що пов'язане з Інтернетом, його поширенням і використанням. Нині більше половини населення світу (52 %) підключено до Інтернету, тоді як ще 20 років тому цей показник становив 8 %. Упродовж одного, 2019 року, у світі було продано 1,5 млрд смартфонів. Наведемо й такі дані: сьогодні Інтернет речей (IoT) об'єднує 22 млрд пристроїв у режимі реального

часу, починаючи від власних автомобілів і закінчуючи лікарняними ліжками. За наявними прогнозами, до 2030 року їх кількість перевищить 50 млрд [3, с. 124-125].

Один із парадоксів сьогодення полягає у тому, що створення людиною паралельного світу – світу техніки, технологій, мереж, смартфонів, пристроїв, додатків тощо – мало забезпечити небачений раніше швидкий, цілодобовий доступ до інформації, звільнити від виконання трудомістких, рутинних робіт та надати можливість скористатися вільним (позаробочим) часом, а отже, сприяти появі нової соціальної якості життєдіяльності, але щось пішло не так і очікуваного не сталося. У реальній дійсності спостерігаємо неблаганне пришвидшення повсякденного життя, а поспішати, постійно не встигати, виконувати одночасно безліч дій, завдань, нерідко дургорядних, а то й безглузвих стало чи не нормою життєдіяльності економічно активної людини.

Значущою ознакою сьогодення стає *швидкість змін*. "Усе, що оточує людину та створене нею, перебуває в нових часових межах. Прискорення змін і перетворень у всіх оточуючих нас світах є наскрізним мегатрендом сучасності. Оточуючі нас світи (природи, техніки, технологій, інститутів тощо) не просто змінюються, вони змінюються надшвидко та надрізновекторно" [3, с. 121].

І хоча з'ясування достеменних причин цього феномену сьогодення не є першочерговим завданням цього дослідження, автори не могли оминати з'ясування природи прискорення повсякденного життя, як і те, чи є ми простими заручниками нового світу техніки і технологій, чи можливо "коріння" неблаганного поспіху, метушні, "бігу на випередки" в іншому – у пріоритетах, цінностях, а точніше – в їх відсутності. Отож, спробуємо розібратися в цьому.

Правомірним є твердження, що час у новій (цифровій) економіці та мережевому суспільстві стає так би мовити "спресованим", в одиницю часу вміщується стільки подій, змін, перетворень, які ще 10–15 років тому відбувалися упродовж цілої низки одиниць часу. Наголошуємо на тому, що прискорення, нові параметри часових характеристик охоплюють не лише техніко-технологічну сторону економічного, суспільного буття. Нові темпи змін, швидкості, інтенсивність, зміщення у часових рамках можемо спостерігати практично у всіх сферах життєдіяльності включно настання кризових явищ та криз, геополітичні потрясіння, зміни умов і якості життя, трансформації мотиваційних настанов, зміни міграційних потоків, місця роботи та проживання, масштабів і глибини соціального відторгнення, прекаризації зайнятості тощо. Наочною і переконливою ілюстрацією іншого, постіндустріального часового виміру суспільного буття є швидкість, з якою планетарне лихо – пандемія коронавірусу COVID-19 – поширювалася усією планетою, охопивши за декілька тижнів більшість країн світу.

Можна лише підтвердити раніше оприлюднену гіпотезу, яка вже нині претендує на усталений висновок, що "за нових часових координат та обмежень економічно активна людина змушена робити усе швидше – думати, приймати рішення, працювати й навіть організовувати свій відпочинок. Отже, однією з визначальних рис сучасної доби є швидкість змін, стиснення часових рамок, інтенсивність, що пронизує всі складники життєдіяльності як окремого індивіда, так і суспільства загалом. Вагомими є підстави для твердження, що стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних та інших проривних технологій, породжених Четвертою промисловою революцією, відкриває не лише небачені раніше можливості підвищення продуктивності праці, а й нову, принципово іншу епоху життєдіяльності, включно й часову. Отож,

крім іншого, людство на сучасному етапі стикнулося з потребою опанувати нову філософію часу" [3, с. 127].

Підкреслимо, що зміни, які відбуваються в навколишніх світах – це не тільки, а нерідко й не стільки зміни технологічного, інформаційного характеру, хоча безумовно, що саме вони є поштовхом до змін у світі самих людей.

Принципово важливо дивитися на навколишні світи – природи, техніки, інститутів економіки і суспільства – відкритими очима, розуміти природу змін, розглядати останню як складну систему взаємозалежностей демографічного, інформаційно-комунікаційного, інституціонального, соціокультурного характеру, усвідомлювати протирічливість, нерідко – різновекторність їхніх наслідків.

Опановуючи нову філософію часу як складову частину світоглядної платформи економічного і соціального розвитку першої половини XXI століття, маємо навчитися мислити за логікою Д. Медоуза, або ж принаймні дослухатися до нього. При цьому принципово важливо з його логіки усвідомити чи не головне – "корінь зла" не в нових технологіях, а в нас самих, нашій культурі, наших цінностях, які насправді часто-густо взагалі не є тим, на що соціум робить ставку. Д. Медоуз наполягає, зокрема, на такому: "Узагалі це неправильна ідея, що якісь там технології, або прогрес, або якісь нові види обладнання зможуть розв'язати наші проблеми. Наші проблеми походять не від технологій, а від нашої культури. Від того, що ми егоїсти, ми не хочемо турбуватися про тих, хто поруч. Від того, що ми думаємо лише про день сьогоднішній і не думаємо про довгострокову перспективу. Від того, що для нас важливіше стати багатими, а соціальні питання не важливі. Ніякі технології це не змінять" [15].

Приблизно такої ж думки дотримується і видатний соціолог сучасності Ф. Фукуяма. "Нерозуміння того, – значає Ф. Фукуяма, – що основи економічної поведінки містяться у царині свідомості і культури, призводить до тієї поширеної помилковості, за якої матеріальним причинам приписують ті явища в суспільстві, які за своєю природою переважно належать області духу" [16, с. 57].

Переконалим доказом того, що соціум цифрової доби не приречений на обов'язковий поспіх, постійне відчуття дефіциту часу, перебування щогодинно із дня на день у своєрідній "гонці за лідером", може поставати апеляція до феномену сьогодення, яким є дауншифтинг. Останній охоплює все більше представників соціуму, не знаючи кордонів та не маючи чітких демоекономічних характеристик. Орієнтація на соціальні, трудові, поведінські практики дауншифтингу – це неприхована демонстрація неприйняття усе більшою кількістю людей панівної "культури трудолюбства", слідування за ритмами, темпами, швидкостями, які задаються створеним людиною паралельним, штучним світом – техніки, технологій, мереж тощо.

Складовою частиною феномену технологічної епохи є й усвідомлення такого. Неупереджений аналіз підтверджує раніше оприлюднену гіпотезу, що за подальшої цифровізації, неконтрольованого поширення так званих проривних інформаційно-комунікаційних цифрових технологій, неусвідомлення достеменних цінностей трудового життя, дозвілля може трансформуватися в альтернативний вид діяльності. Постійне перебування у соціальних мережах, на платформах цифрових послуг продукує ситуацію, коли дозвілля як таке постає перед загрозою відповідати своїй природі, основній меті. За формальною констатацією, що користуючись мережами, платформами, додатками людина використовує вільний час та відпочиває, постає інший феномен – неусвідомлення того, що насправді час і життєві сили використовуються поза дозвілля, вони фактично "працюють" на

продовження перебування людини в мережі економічних, соціально-психологічних відносин та взаємозв'язків.

Окремий, багатоплановий пласт проблем у царині темпорального аналізу – це нові формати режимів робочого часу за сучасних трансформацій у світі праці та зайнятості.

Пояснення нових трендів у царині появи нестандартних форматів, режимів робочого часу пов'язане з постіндустріальними, цифровими реаліями функціонування нової (цифрової) економіки, з новою ієрархією рушійних сил її розвитку, зі зміною інтересів, мотиваційних настанов провідних соціальних сил. Підкреслимо, що за нових умов функціонування нової економіки та мережевого суспільства зацікавленість у нових, нестандартних режимах робочого часу усе більше демонструють як роботодавці, так і наймані працівники. До того ж у кожному сегменті економічної діяльності існують свої особливості, передумови, настанови щодо часткового чи повного збереження стандартних режимів робочого часу, як і часткової чи повної відмови від зазначених режимів. Тому єдиних лекал, єдиних рекомендацій щодо запровадження часових форматів зайнятості за сучасних умов функціонування нової (цифрової, моральної) економіки та мережевого суспільства не варто очікувати. Світ праці та зайнятості, світ соціально-трудових відносин, як це впливає з попередніх досліджень авторів, образно кажучи, повернувся, а тому логіка мислення, світоглядні настанови мають бути іншими, інваріантними, нетрадиційними.

Маємо констатувати, що серед провідних соціальних сил немає одностайності щодо відмови від стандартної часової моделі зайнятості – 40 / 5 / 8 – та повсюдного впровадження нової, параметри якої частіше всього називаються такими – 40 / 4 / 10 (сорокагодинний тиждень / чотири робочих дні / десятигодинна тривалість робочого дня) або ж інші формати, що передбачають як збереження, так і перегляд умов оплати праці.

Соціально-трудова практика закордонних країн, які досягли найбільшого прогресу в економічному і соціальному розвитку, переконав у тому, що найбільш поширена дотепер модель зайнятості за стандартного режиму тривалості робочого часу – п'ять днів на тиждень за 40-годинного робочого тижня і 8-годинного робочого дня – усе більше не відповідає новітнім умовам функціонування сучасної економіки та інтересам провідних сил мережевого суспільства. Це не означає, що так звані стандартні режими – 40 / 5 / 8 – сорокагодинний робочий тиждень, п'ятиденна його норма та восьмигодинна тривалість робочого дня, повсюдно або ж зазвичай себе не виправдали чи віджили.

Зазначимо, що автори статті не є прибічниками "приписувати" тому чи іншому часовому режиму зайнятості конкретні загальні чи типові переваги з прив'язкою до конкретних соціальних сил з огляду на їхні інтереси. Насправді умови функціонування нової (цифрової, моральної) економіки та мережевого суспільства є настільки різноманітними, а їхні наслідки для прояву інтересів

конкретних представників соціальних сил настільки урізноманітнені, що твердити про наявність типових настанов, інтересів, потенційних чи реальних зисків вважаємо недоречним.

Слід підкреслити, що спектр причин, які актуалізують запровадження нових, нестандартних часових моделей зайнятості (вони ж і нестандартні режими робочого часу) стрімко зростає. До тих, що розглядалися ще донедавна в якості усталених та основних – збільшення часу на відтворення здатності до праці, збереження здоров'я працівників, оптимізація напруженості праці, покращення умов трудової діяльності, гуманізація соціально-трудових відносин зайнятості – додалася низка нових. До складу останніх належить: скорочення масштабів повного безробіття; задоволення потреб економічно активного населення бодай у частковій зайнятості; пошук балансу у системі "робота – сім'я", "робота – навчання", "робота – громадська діяльність"; задоволеність потреб представників соціуму, які сповідають принципи дауншифтингу; запобігання зниженню якості зайнятості; можливість поєднання основної і додаткової зайнятості.

В останні роки політикум, соціальні партнери, науковці багатьох країн світу ведуть активні дискусії стосовно впровадження нових, нестандартних режимів робочого часу. На порядку денному у цілому ряді країн перебувають проекти переходу на чотирихденний робочий тиждень, які мають реалізовуватися на різних рівнях – від рівня окремих компаній і аж до національного.

Такі масштабні проекти зачіпають інтереси широких верств населення і потребують ретельних обґрунтувань, прогнозування зисків і втрат для усіх сторін та суб'єктів соціально-трудових відносин. І працюючі за наймом, і роботодавці, і держава повинні мати чітке уявлення щодо наслідків, результатів переходу на нові режими робочого часу. При цьому оцінка має охоплювати як економічні, так і соціальні, психологічні наслідки для учасників суспільно корисної економічної діяльності, включно як поточні, так і перспективні.

Зазначимо, що науковий і прикладний арсенал вимірювання робочого часу є строкатим, але у більшості випадків тривалість робочого часу працюючих за наймом в організаціях (йдеться про основний сегмент зайнятих – авт.) оцінюється за такими параметрами: середня тривалість робочого тижня (годин); середня тривалість робочого дня (годин); кількість робочих днів на тиждень.

Отже, коли йдеться про умовне відображення режиму робочого часу певної організації – 40 / 8 / 5 – то це означає роботу за 40-годинним робочим тижнем, 8-годинним робочим днем і 5-денним робочим тижнем. Комбінація зазначених вище параметрів дає змогу побудувати різні варіанти режимів тривалості робочого часу.

У практичній площині найбільший інтерес представляють шість варіантів таких режимів, яким відповідають шість моделей зайнятості (табл. 1).

Таблиця 1. Варіанти режимів тривалості робочого часу

Порядковий номер варіанта режиму тривалості робочого часу	Тривалість робочого тижня і робочого дня	Кількість робочих днів на тиждень
1	40 годин на тиждень та 8 годин на день	5
2	Більш як 40 годин на тиждень і більше ніж 8 годин на день або менше як 40 годин на тиждень і менше ніж 8 годин на день	5
3	Більше або менше ніж 40 годин на тиждень і більше або менше як 8 годин на день	більше як 5
4	40 годин на тиждень та 10 годин на день	4
5	Більш як 40 годин на тиждень і більш ніж 10 годин на день або менш ніж 40 годин на тиждень і менш як 10 годин на день	4
6	Більше або менше ніж 40 годин на тиждень і більше або менше як 8 годин на день	менше як 4

Джерело: складено авторами.

Один із шести зазначених режимів відповідає законодавчій практиці України. Ідеться про перший варіант, що передбачає тривалість робочого часу не більше 40 годин на тиждень, 8-годинний робочий день та 5 робочих днів на тиждень. Цей режим тривалості робочого часу і відповідну модель зайнятості можна розглядати як стандартну, а інші п'ять із поданих у табл. 1 – як різновиди нестандартних режимів часу та моделей зайнятості, переваги яких, сильні і слабкі сторони потребують експериментальної перевірки.

Висновки. Реалізація мегазавдання, яким є формування нового світогляду та економічної культури, адекватних умовах першої половини XXI ст., потребує поміж іншого зміни теоретичного розуміння дійсності, оновлення її виміру, що передбачає застосування нетрадиційних підходів, критеріїв та показників, які характеризують сучасну природу та наслідки економічних, соціальних і суспільних трансформацій. У руслі заявленого перебувають й результати виконаного дослідження у царині темпоральної проблематики. Додаткової аргументації набула авторська гіпотеза щодо необхідності переміщення феномену (інституту) темпоральності в епіцентр новітніх характеристик соціально-економічного, соціально-трудового поступу.

Виконане дослідження підтверджує авторські передбачення, згідно з якими дотеперішні, усталені уявлення темпоральності потребують розвитку, наповнення новітніми підходами, що уможливають поглиблене усвідомлення її сутності та використання в якості інструментарію пізнання природи, нової економіки і мережевого суспільства, особливостей та драйверів їхнього розвитку. Авторський концепт темпоральності є поєднанням концепції множинності форм часу та розширеної міждисциплінарної методології дослідження часу, за якої останній постає як багатовимірна категорія, яка розглядається стосовно критичного важливих суспільних явищ і процесів технологічного, економічного, соціального, біологічного, психологічного характеру.

Природа темпоральності в координатах соціально-трудового розвитку розкривається через призму одиниць (тривалість, темпи, ритми, послідовність, асиметричність тощо) та синтезованих (поспіх, дифузія форм діяльності, зростаюче відчуття нестачі часу, напруженість, "криза часу" у самому широкому її розумінні) часових характеристик. Потенційний читач має змогу оцінити ціннісну значущість, усвідомити достеменну роль та наслідки темпоральних драйверів, якими в умовах нової соціоекономічної реальності постають чинники технологічного, інформаційно-комунікаційного, демографічного, інституціонального, соціокультурного характеру. При цьому передумови соціальної темпоральності, як "тканини" соціально-трудової сфери, закладено темпоральністю технологічною, інформаційно-комунікаційною, що є поштовхом до різновекторних та масштабних змін у світі життєдіяльності.

На переконання авторів, нагальною є потреба розроблення та реалізації національного проекту з проведення експериментальної перевірки доцільності атипових режимів робочого часу, оптимізації співвідношення робочого і позаробочого часу, про що йшлося у статті. Надалі проблематика темпоральності має перебувати у фокусі постійної уваги з боку соціальних партнерів на всіх рівнях ієрархічної структури економіки та суспільства.

Філософські, теоретико-методологічні засновки, аргументи та висновки, що є змістом цієї статті, стосуються загального феномену темпоральності та її провідних різновидів – технологічної, економічної та соціальної.

Різновекторність, асиметричність, незбіжність, різноплинність (швидкість) змін та спрямувань на "полі" технологічного, економічного та соціального розвитку призводять до появи асиметрій, так званих "розривів", і серед них – розриви інформаційні, цифрові, адаптаційні, соціальні. У контексті проблематики дослідження під розривом розуміється сформована та відтворювана суттєва невідповідність між вимогами як до окремої людини, так і до спільнот стосовно тих чи інших аспектів життєдіяльності, що їх диктує нова (цифрова) економіка і мережеве суспільство, та фактичним станом, реальним виявом.

Дискусія. Проблематика темпоральності перебуває в полі гострого наукового дискурсу. Серед представників різних галузей і напрямів наукових досліджень немає одностайності як у тлумаченні дефініції темпоральності, так і в розумінні трансформацій економіки та соціуму під впливом темпоральних змін. Незважаючи на те, що світове наукове середовище трактує темпоральність як часовий вимір явищ і процесів, характеристики часу перебувають переважно у площині астрономічної одиницності. Проте в умовах нової соціоекономічної реальності темпоральність набуває синтезованого формату, інтегруючи динаміку, цільність та інтенсивність різновекторних, масштабних і глибоких перетворень, що формують нову філософію світосприйняття, визначають нові траєкторії життєдіяльності людей, трансформують економіку та суспільство.

Однією з найбільш актуальних компонент проблематики темпоральності в соціально-трудовому аспекті, на наше переконання, слід визнати аргументацію тривалості робочого часу. Не завершено пошук відповіді на питання: "Який висновок можна зробити з прогностики Кейнса стосовно перспектив скорочення робочого часу?". Проведений нами ретельний аналіз змісту прогностичних передбачень Кейнса [17] дає змогу стверджувати, що йдеться про очікуване до 2030 року скорочення тривалості робочого дня і тижня, природа якого пов'язана передусім зі зменшенням "шару масла на хлібі", тобто зі скороченням пропозиції робочих місць, яка має розподілитися між тими, хто претендує набути статус зайнятих. У цьому разі йдеться про зайнятість і як доцільну діяльність, і як інститут можливої самореалізації економічно активного населення.

Стаття задумана авторами як піонерне дослідження, що слугуватиме точкою відліку в міждисциплінарному пізнанні темпоральних граней соціально-трудового розвитку за сучасної доби.

Список використаних джерел

1. Колот А. М., Герасименко О. О. Соціально-трудовий розвиток в XXI столітті: до природи глобальних змін, нових можливостей, обмежень і викликів. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 1. С. 97–125.
2. Колот А. М. Соціально-трудова реальність-XXI: філософія становлення, можливостей та викликів. *Економіка України*. 2021. № 2(711). С. 3–31.
3. Колот А. М., Герасименко О. О. Праця XXI: філософія змін, виклики, вектори розвитку: монографія. Київ: КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2021.
4. Heidegger M. Sein und Zeit. Elfte, unveränderte Auflage. Silberburg: Verlag tūbingen, 1967.
5. Heidegger M. Der Begriff der Zeit. Frankfurt am Main: Verlag Vittorio Klostermann, 2004.
6. Філософський словник / В. І. Шинкарук (ред.). 2 вид., перепроб, і доп. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1986.
7. Masi D. Ozio Creativo. Roma: BUR Biblioteca Univerzale Rizzoli, 2002.
8. Virno P. A Grammar of the Multitude: For an Analysis of Contemporary Forms of Life. Los Angeles, 2004.
9. Castells M. The Rise of the Network Society. 2nd ed. Malden, MA: Blackwell, 2010.
10. Wajcman J. Pressed for Time: the Acceleration of Life in Digital Capitalism. Chicago: Chicago University Press, 2015.

11. Skidelsky R., Skidelsky E. How Much is Enough? London : Penguin UK, 2013.
12. Scho J. Plenitude: The New Economics of True Wealth. New York : Penguin, 2010.
13. Harvey D. The Condition of Postmodernity. Cambridge : Blackwell, 1989.
14. Skills of the future: How to thrive in the complex new world : Expert report Global Education Futures (GEF) и WorldSkills. URL: <https://futureskills2020s.com>
15. Медоуз Д. Зростання повинно припинитися. Однак. 2012. № 17(126).
16. Culture Matters: How Values Shape Human Progress / L. Harrison, S. Huntington (Ed.). New York : Basic Books, 2000.
17. Keynes J. M. Economic Possibilities for Our Grandchildren. *Essays in Persuasion*. London : Palgrave Macmillan, 2010.

References (in Latin): Translation / Transliteration / Transcription

1. Kolot, A.M., & Herasymenko, O.O. (2019). Sotsial'no-trudovij rozvytok v XXI stolitti: do pryrody hlobal'nykh zmin, novykh mozhlyvostej, obmezhen' i vykykiv [Social and labor development in the XXI century: to the nature of global changes, new opportunities, limitations and challenges]. *Demography and social economy*, 1(35), 97–126 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/dse2019.01.097>.
2. Kolot, A.M. (2021). Sotsial'no-trudova real'nist'-XXI: filosofii stanovlennia, mozhlyvostej ta vykykiv [Social and labor reality – XXI: philosophy of formation, opportunities and challenges]. *Economy of Ukraine*, 2 (711), 3-31 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.02.003>.
3. Kolot, A.M., & Herasymenko O.O. (2021). *Pratsia XXI: filosofii zmin, vykyky, vektory rozvytku [Work XXI: philosophy of changes, challenges, vectors of development]*. Kyiv : KNEU named after Vadym Hetman [in Ukrainian].
4. Heidegger, M. (1967). *Sein und Zeit*. Elfte, unveränderte Auflage.
5. Heidegger, M. (2004). *Der Begriff der Zeit*. Verlag Vittorio Klostermann.

6. Shinkaruk, V.I. (Ed.). (1986). *Filosofs'kyj slovnyk [Philosophical Dictionary]*. 2nd ed, Kyiv. Holov. red. URE [in Ukrainian].
7. Masi, D. (2002). *Ozio Creativo*. Roma: BUR Biblioteca Univerzale Rizzoli.
8. Virno, P. A (2004). *Grammar of the Multitude: For an Analysis of Contemporary Forms of Life*. Los Angeles.
9. Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society*. 2nd ed. Malden, MA: Blackwell.
10. Wajcman, J. (2015). *Pressed for Time: the Acceleration of Life in Digital Capitalism*. Chicago University Press.
11. Skidelsky, R. & Skidelsky, E. (2013). *How Much is Enough?* Penguin UK.
12. Schor, J. (2010). *Plenitude: The New Economics of True Wealth*. New York: Penguin.
13. Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity*. Blackwell Cambridge.
14. Skills of the future: How to thrive in the complex new world. Expert report Global Education Futures (GEF) и WorldSkills.
15. Meadows, D. (2012). *Zrostannia povynno prypynytysia [Growth must stop]*. Odnako, 17(126).
16. Harrison, L., & Huntingto, S. (Ed.). (2000). *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*. New York: Basic Books.
17. Keynes, J.M. (2010). *Economic Possibilities for Our Grandchildren. Essays in Persuasion*. Palgrave Macmillan, London. URL: https://doi.org/10.1007/978-1-349-59072-8_25

Received: 05/09/2022

1st Revision: 15/09/2022

Accepted: 27/09/2022

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

A. Kolot, ScD in Economics, Professor
Kyiv National Economic University, named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine,
O. Herasymenko, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TEMPORALITY IN THE COORDINATES OF THE 21ST CENTURY SOCIAL AND LABOR DEVELOPMENT: THE NATURE AND DRIVERS OF TRANSFORMATION

The quintessence of the article is the author's concept of temporality and the argumentation of the hypothesis regarding the need to transform fragmentary judgments of a spatio-temporal nature in the field of social and labor development into a coherent system of knowledge that covers the temporal essence and temporal dimension of phenomena and processes in social and labor sphere, revealing the nature of "time crisis", contain theoretical and practical foundations for improving temporal processes management.

The research carried out is of a pioneering nature, in which a new approach and non-traditional view on social and labor issues through the prism of spatio-temporal perception of phenomena and processes are implemented. The proposed theoretical-applied construct of temporality opens up new facets of complex, multi-vector drivers of social and labor dynamics in the modern digital age.

Philosophical, theoretical, and methodological foundations, arguments, and conclusions, which are the content of this article, relating to the general phenomenon of temporality and its leading varieties – technological, economic, and social. Variants of combining parameters of economic, technological, and social temporality are revealed. The circle of temporal trends that appear as paradoxes of "social time" is outlined.

Invariant approaches to the introduction of non-standard time models of employment as an economic form of manifestation of temporality with the identification of modes of duration of working time by the length of the working day, working week, and number of working days per week are proposed. The current state and prospects for the introduction of various (non-standard) working time regimes are considered in the context of J. M. Keynes's well-known forecast of the transition to 3-hour shifts by 2030.

Keywords: temporality; time transformations; working time; working time modes; social and labor development.